

LEA KAMPE

Irena Sendler

Anjel z Varšavy

Riskovala svoj život, aby zachránila deti.

noxi

Copyright © 2021 Piper Verlag GmbH, Munchen/Berlin.

Translation © 2023 by Mgr. Karolína Kráľovičová

Cover Artwork © Johannes Wiebel, punchdesign, Munich,
using images from shutterstock.com

Slovak edition © 2023, 2023 (elektronická verzia) by NOXI

Všetky práva sú vyhradené.

Nijaká časť tejto publikácie sa nesmie reprodukovať, ukladať do informačných systémov ani prenášať v akejkoľvek podobe či akýmkoľvek spôsobom – elektronicky, mechanicky, fotokopírovaním, nahrávaním alebo inak – bez predchádzajúceho písomného súhlasu vlastníka autorských práv.

LEA KAMPE

Irena
Sendler

Anjel z Varšavy

Riskovala svoj život, aby zachránila deti

1. Kapitola

Vstúpte!“ zakričal ríšsky minister Dr. Hans Frank a vzhliadol od stola vo svojej berlínskej kancelárii. Do miestnosti vstúpil mladý muž, príslušník SA. Svojím silným telom a guľatou tvárou pôsobil Ludwig Fischer na prvý pohľad dojmom dobromyseľného sedliackeho chlapca, ale v jeho malých očiach striehlo čosi zákerné.

„Poďte, poďte,“ povedal Frank žoviálne. „Košňak? Brandy? Alebo radšej pálenku?“

Fischer udivene zdvihol obočie.

Frank sa zasmial. „Naše dnešné stretnutie má radostnú nôtu, poďme si sadnúť.“ Predtým, ako sa posadil na pohovku, prešiel k nízkemu stolíku s pohármami a fľašami a nalial. Fischerovi ponúkol miesto na protiľahlom kresle. Potom sa pozrel na vysoké stojacie hodiny. „Práve nastal čas. Ako som sa dozvedel, presne o šiestnástej hodine dostal náš vodca útočnej jednotky SS Naujocks heslo,“ uškľabí sa, „babička zomrela.‘ Kto to len vymyslel? Každopádne za pár hodín budú Naujocks

a jeho muži prezlečení za poľských rebelov a zaútočia na našu vlastnú rozhlasovú stanicu v Gliwiciach. Neuveriteľná provokácia, ktorú si my Nemci samozrejme nemôžeme nechať páčiť, a preto budeme nútení vyhlásiť Poliakom vojnu. Predpokladám, že k útoku dôjde v skorých ranných hodinách.“

Ludwig Fischer sa zasmial. „Poliaci s nami, samozrejme, počítajú. Rýchlo zhromaždili na hraniciach pár jednotiek. Všetko veľmi tajne, aby sme sa necítili vyprovokovaní. A ešte aj naozaj veria, že sme si to nevšimli.“

„Ach, áno, hovoria, že majú dokonca jazdu. Koníky, Fischer, koníky. Čo myslíte, že asi povedia, keď budú stáť tvárou v tvár našim tankom? Dúfam, že naši chlapci nespôsobia medzi tými úbohými zvieratami krvavý kúpeľ.“ Znovu sa zaškeril a položil ruku na operadlo pohovky.

„Na to nebudú mať čas,“ odpovedal Ludwig Fischer. „Všetci vieme, že celá tá fraška potrvá nanajvýš pár týždňov. Najneskôr do konca septembra budeme mať Poľsko vo vrecku a Varšava bude naša.“

„To je správny postoj, Fischer!“ vykrikol Frank a trochu sa predklonil. Jeho široké čelo sa pod ustupujúcou líniou vlasov zalesklo v šikmých lúčoch popoludňajšieho slnka. Hladká koža pohovky žiarila červenohnedou farbou, rovnako ako zatiaľ nedotknutá brandy v jeho ruke. „A práve preto som si vás zavolať.“ Na chvíľu sa odmlčal. „Viete, bol som vymenovaný za hlavného guverné-

ra novozaloženého Generálneho gubernátu Poľsko. A pre Varšavu potrebujem obzvlášť spoľahlivého muža.“ Pozornými očami pozrel na Fischera. „Napadli ste mi vy. Čo na to hovoríte? Guvernér Varšavy? Ako vám to znie?“

„Bolo by mi cťou, Dr. Frank.“

Ten opatrne prikývol. „Komu česť, tomu česť. Uvažovali sme o Brühlovom paláci na Piłsudského námestí, ktoré premenujeme na námestie Adolfa Hitlera, ako o vašej oficiálnej rezidencii. Bývať môžete vo vile na luxusnom predmestí Konstancin, ktorému sa musíme pri náletoch bezpodmienečne vyhnúť.“ Zdvihol pohár. Fischer urobil to isté. „Na Varšavu, nové nemecké mesto, a na jej guvernéra. Na zdravie!“

2. Kapitola

Vonku na chodbe sa otvorili dvere a hneď potom potichu zatvorili. Irena začula rýchle a ľahké kroky. Pozrela sa na hodiny a usmiala sa. Pol piatej. Podľa Eleny by si mohol človek nastaviť hodinky. Všetci vo varšavskom úrade sociálnej starostlivosti vedeli, že pravidelne odchádza z práce o pol hodiny skôr, len ona bola skalopevne presvedčená, že si nikto jej každodenný útek z kancelárie nevšímal.

Irena sa oprela o operadlo kancelárskej stoličky, a ako sa na chodbe zabuchli dvere na schodisko, zavrela oči. Zvonku sa ozýval hluk motorov, kroky a zvučné hlasy dvoch žien. Po dlažobných kockách sa blížilo zopár kočiarov. Kočíš dlho zapískal. Zrazu sa však v popredí ozval ďalší zvuk. Tučná mucha s bzučaním znova a znova narážala do okna. Irena otvorila oči. Chvíľu sledovala, ako sa mucha snaží silou vôle preraziť neviditeľnú bariéru, ale potom vstala a okno otvorila.

Vrátila sa k stolu, dokončila poslednú správu dňa a potom očami preletela, čo napísala. Všetko vyzeralo v úplnom poriadku. Nič si nevyžadovalo bližšie preskúmanie. Od chvíle, keď drobné úpravy faktov nevykonávala sama, ale spoločne s kolegyňou Irkou Schultz, cítila sa istejšie. Nemala žiadne výčitky svedomia. To, čo robila, bolo správne, pretože pred pár rokmi poľská vláda prísne obmedzila sociálne dávky pre židovských občanov a pridala tisíc nezmyselných podmienok, ktoré ťažko zasiahli chudobnejšie rodiny. Odvtedy Irena pravidelne necháva pri vybavovaní svojich prípadov prejsť drobné chyby. Niekedy je dieťa na papieri o niekoľko mesiacov mladšie ako v skutočnosti, aby rodina, ktorá už tak žije na hranici chudoby, neprišla o pravidelnú podporu. V iných prípadoch, ako dnes, je zmenšená obytná plocha. Vlastne to ani nie je lož, pomyslela si Irena. Jej návšteva u Geremkových popoludní ju deprimovala. Šesťčlenná rodina údajne bývala v dvoch izbách, ale v skutočnosti tam prefíkaný prenajímateľ len pridal drevenú stenu. Irena cítila, že je potrebné vo formulári túto ilúziu napraviť, pretože vďaka tomu bude mať rodina opäť nárok na mesačný príspevok.

Vytiahla papier z písacieho stroja a položila ho k ostatným. Hodiny na neďalekej kostolnej veži odbili päť. Irena bola známa tým, že zostávala, kým nebola dokončená posledná úloha, ale dnes skončí v práci presne.

Jedna kolegyňa, s ktorou sa priatelila, chce dodatočne osláviť svoje narodeniny piknikom v parku.

Vonku ju zasiahlo dusné teplo. Tašku a krabicu s brioškou uložila do košíka na bicykli a vydala sa na cestu. Ogród Saski, Saská záhrada, bol krásny park z 18. storočia a len čo by kameňom dohodil od jej kancelárie na ulici Złota. Irena šliapla do pedálov, až jej vietor rozfúkal po pleciah dlhé plavé vlasy. Na rušnej ulici Emilii Plater musela prejsť cez dlažobné kocky a ľavou rukou sa snažila pridržať krabicu s múčnikom. Jej matka trvala na tom, že upečie čokoládovú briošku a Irena za žiadnu cenu nechcela doviezť na piknik briošku rozlámanú na kúsky.

Rýchlo obišla kočiar, ktorý pred ňou znenazdajky zastavil, a krátko nato zabočila do dokorán otvorených kovaných železných brán parku. Teplé popoludňajšie lúče prenikali korunami vysokých líp a bukov. Deti boli vonku s matkami a vychovateľkami a na trávnikoch posedávali skupinky priateľov a občas nejaké páriky. Čím hlbšie vchádzala do zelene, tým viac sa od nej vzdaloval hluk mesta. Vystriedali ho hlasy vtákov, bzukot včiel a ševlenie vetra v lístí starých stromov. Zrazu na trávniku pred sebou zbadala pár mávajúcich rúk. Aj ona automaticky zdvihla ruku.

„No konečne!“ vrhla sa na ňu oslávenkyňa, keď Irena ešte opierala bicykel o strom.

Irena ju pevne objala. Potom ju chvíľu podržala pred sebou a podrobila skúmavému pohľadu. „Nevideli sme sa celú večnosť!“ povedala napoly vyčítavo. Odkedy Ewu Rechtman pred niekoľkými mesiacmi prepustili z úradu sociálnej starostlivosti kvôli židovskému pôvodu, stretávali sa až príliš málo. Irene chýbal jej neochvejný optimizmus.

„Sama by si si mala vstúpiť do svedomia, slečna Zaneprázdnená,“ odpovedala Ewa pohotovo. Odtiahla sa od Ireny, prehrabla si rukami svetlé vlasy a zamierila ku krabici s múčnikom.

„Jéj, brioška!“

Irena sa zasmiala a pozdravila ostatných. Väčšina z nich, vrátane Irky Schultz, Jagy Piotrowskej a Janky Grabowskej, bola zamestnaná na úrade sociálnej starostlivosti rovnako ako Irena. Iba Ala Gołąb-Grynberg, tiež Židovka ako Ewa, pracovala v židovskej nemocnici. Na pestrofarebnej kockovanej deke ležali tanierne a misky s obloženými chlebíkmi. Janka priniesla domácu limonádu. Ewa položila doprostred Ireninu briošku.

„Dúfam, že si ju nepiekla ty, ale tvoja mama,“ povedala škodoradostne, zatiaľ čo do múčnika zapichovala červené sviečky.

„Nemusela by si byť až taká úprimná,“ pošťožovala sa Irena. Na Ewu sa však nehnevala. Varenie a pečenie ju naozaj nebavilo.

„Ty máš zase iné prednosti!“ Jaga, ktorá sedela vedľa nej, ju pobozkala na tvár.

Keď Ewa zapálila sviečky, zaspievali *Sto lat*, poľskú narodeninovú pieseň, ktorá Ewe priala „sto rokov“. Okoloidúci, ktorí sa prechádzali po štrkových chodníkoch, sa za nimi s úsmevom otáčali. Len čo Ewa sfúkla sviečky a rozdala kúsky koláča, nastalo ticho.

„Až sa cítim previnilo, že tu sedíme a oslavujeme moje narodeniny, ako keby sa nič nedialo,“ povedala nakoniec Ewa.

„Kedy, ak nie teraz?“ odpovedala sucho Janka. „Ak Nemecko skutočne zaútočí na Poľsko, akékoľvek myšlienky na oslavy pominú.“

„Mietka povolali. Včera som ho bola odprevadiť na stanicu,“ povedala Irena. Znova zavládlo ticho. Napätie medzi Nemeckom a Poľskom bolo omračujúce už celé týždne. Už v júli sa šušovalo, že Poľsko v tajnosti mobilizuje svoje ozbrojené sily, ale Ireninho manžela sa to dotklo až teraz. Mietek bol absolútne mierumilovný a rodinný typ muža. Pred niekoľkými rokmi nastúpil na svoje prvé miesto na univerzite v Poznani a automaticky predpokladal, že ho tam Irena bude nasledovať. Avšak pre Irenu bola sociálna práca a štúdium vo Varšave dôležitejšie. Až vtedy si skutočne uvedomila, akí rozdielni s Mietkom sú. On bol úplne apolitický, jeho sny nešli za hranice profesúry klasickej filológie a malej rodiny. Ona

tu však chcela byť pre ostatných, spriadať s kamarátkami na univerzite a v socialistickej strane plány, ako urobiť svet lepším miestom. A kde lepšie začať ako medzi chudobnými a znevýhodnenými vo Varšave?

Napriek tomu, že žili s Mietkom už roky oddelene a ich manželstvo existovalo už len na papieri, bol pre ňu dôležitý. Bol jej láskou z pieskoviska, priateľom, s ktorým každú zimu korčuľovala na zamrznutej Visle. A teraz by mal Mietek svojimi útlými rukami bojovať proti Nemcom? Bolo ťažké si to vôbec predstaviť. To už skôr Adam, jej bývalý spolužiak z univerzity a najlepší kamarát. Irena sa znenazdajky začervenala. Náhle pocítila potrebu o ňom hovoriť, povedať kamarátkam, že aj on bol povolaný. A prečo aj nie? Všetky Adama poznali, tú horúcu hlavu plnú revolučných myšlienok o novom, spravodlivejšom, ale predovšetkým slobodnom Poľsku. Adama, ktorý hltal všetko od romantických básní až po právnické knihy a s ktorým často snívala a diskutovala dlho do noci v kaviarni alebo pod stromami v parku.

Ale nepovedala nič a namiesto toho si vzala ďalší kúsok buchty. Irka urobila to isté. Keď sa ich ruky nad tanierom s múčnikom dotkli, pozreli na seba.

„Všetko bude dobré,“ povedala Irka. „Tentoraz Anglicko a Francúzsko Poľsko neopustia, uvidíte. Máme ich pevný prísľub. Len nech si Nemci prídu! Rýchlo ich tá radosť prejde. A kým sa nazdáme, Mietek a ostatní budú späť.“

„To dúfam,“ odpovedala Ala, ale neznela veľmi presvedčivo. „Ak nie, prídu zlé časy. Pre celé Poľsko, ale predovšetkým pre mňa a Ewu a ďalších poľských Židov. To, čo Nemci robia so svojimi židovskými spoluobčanmi v Nemecku, je samo osebe dosť zlé, ale ja si myslím, že tu, ďaleko od domova, budú ešte divokejši.“

Ewa chytila Alu za ruku. „No tak, nebuď stále taká pesimistická. Okrem toho, oslavujeme teraz moje narodeniny... Teda len pre prípad, keby ste na to náhodou zabudli. Kto je za to, aby sme zmenili tému?“

Irka a Janka so smiechom zdvihli ruky. Ala stisla Ewe ruku, ale jej úsmev pôsobil nútene.

Keď oslavu skončili a vybrali sa domov, bola už tma. Irene milovala dlhé letné večery, ktoré jej dávali pocit slobody. Tie stretnutia v parku, kaviarňach a zmrzlinových baroch. Aj dnes bolo na uliciach veľa ľudí. Všetko bolo rovnaké ako vždy. Alebo nie? Boli snáď rozhovory hlasnejšie? Smiech príliš prenikavý? Jazdili autá rýchlejšie? To nevedela posúdiť.

Keď dorazila domov, oprela bicykel vo dvore a potichu otvorila dvere bytu, v ktorom bývala s matkou. Vnútri bola tma. Počúvala dych spiacej matky. Bol veľmi pokojný. Irene sa uľavilo. Jej matka mala problémy so srdcom a často sa jej dýchalo ťažko. Bez toho, aby rozsvietila, vošla do kuchyne a otvorila okno. Mohol za to krupnik, domáci medový likér, ktorý priniesla

Irka, alebo spomienka na včerajšok, že únava nie a nie prísť?

Vo väčšine okien na ulici Ludwiki sa ešte stále svietilo. Videla, ako v obývačke cez ulicu sedia Nowakovci pri rádiu. Myšlienky jej zablúdili k Mietkovi. V jeho povolávacom rozkaze sa písalo o „tajnej mobilizácii“, ale po príchode na stanicu zistili, že jedinou tajnou vecou na tom všetkom bola absencia správ v novinách a rozhlase. Len s ťažkosťami sa prepracovali k staničnej budove a na správne nástupište. Zdalo sa, že sem prišli všetci mladí muži Varšavy a prvýkrát dostala Irena naozaj strach. Skrýva im snáď vláda niečo? Vedela, že Poľsko pôvodne plánovalo plnú mobilizáciu, ale Anglicko a Francúzsko boli proti. Nech Hitlera zbytočne neprovokujú. Irena hľadala na nástupišti známe tváre, alebo skôr jednu známeho tvár. Adam jej deň predtým zavolať, aby jej oznámil, že aj on dostal rozkaz dostaviť sa k nemecko-poľskej hranici. Niekde tu musel byť, ale v tejto tlačnici bolo hľadanie márne.

Rozlúčka s Mietkom bola krátka. Vojaci do nich narážali zo všetkých strán a obvykle výrečný Mietek prvýkrát nevedel, čo povedať. Nakoniec to zaňho vyriešila Irena. „Dávaj na seba pozor,“ zašepkala a pobožkala ho na líce. Len krátko prikývol a potom sa prudko otočil, aby sa vtláčil do preplneného vagónu. Akí nadšení a plní energie boli títo mladí muži, ktorí sa vykláňali z okien

vlakú a hlasno pokrikovali na ostatných. Akoby išli na dovolenku. Snáď to nakoniec predsa len nebude až také zlé. Prípadná vojna s takými spojencami po boku, ako sú Anglicko a Francúzsko, snáď nebude trvať dlho.

Alebo to bola len ilúzia a Adam, radikál a jasnovidec, má pravdu? „Nechcú, aby sme to vedeli,“ povedal. „Lenže izby v európskom dome sa práve prerozdeľujú rýchlosťou blesku, múry sa búrajú a iné stavajú.“ Nevedela, čo na to odpovedať.

Nástenné hodiny v obývacej izbe odbili jedenástu. Irena zavrela okno, ľahla si do postele a zaspala.

Priestor za Ireninými očami sa naplnil vysokým, až bolestivým zvukom. Hučanie, ktoré slablo, a hneď zase silnelo. Obrátila sa na druhý bok, ale neprebudila sa, hoci sa zvuk ozýval ďalej.

„Irena!“ Na ramene zacítila ruku. „Irena, prebuď sa konečne!“

Otvorila oči. Hučanie bolo stále hlasnejšie, hrozivejšie. „Mami, čo sa deje?“

„To sú sirény protiletectkej obrany. No tak, musíme preč z domu.“ Zatiaľ čo Irena lovila papuče, matka jej podávala župan. V kuchyni vyzrela von z okna. Na druhej strane ulice sedel pán Nowak pri rádiu, žena ho ťahala za ruku, ale on ju ignoroval. Irenina matka už bola na schodisku. Pravou rukou sa držala zábradlia

a neistými krokmi dávala jednu nohu pred druhú. Irena ju zozadu pevne chytila pod pažou a čo najrýchlejšie ju viedla po schodoch dole. Dvere do dvora boli otvorené, bolo tam plno ľudí. Prečo neboli v pivnici?

Až teraz si uvedomila, že poplašné sirény sú jediným zvukom, ktorý počuje. Inak vládlo ticho. Zatiaľ čo pomáhala matke na dvor, pátrala po zvuku motorov a dopadajúcich striel. Nič. Obyvatelia, zhromaždení na nádvorí, mlčky hľadeli na tých prichádzajúcich. Vyzerali prekvapení, dezorientovaní. Mali spánkom rozstrapené vlasy a unavenými očami sa spýtavo rozhliadali. Irena neskôr nedokázala povedať, ako dlho takto stáli. Nad dvorom začalo zlatisto žiariť ranné slnko. Potom sirény náhle utíchli. Niekoľko sekúnd bolo úplné ticho. Skupinou sa ozvalo šepkanie – a zrazu sa všetci rozhovorili.

„Koniec poplachu, vráťte sa do svojich domovov! Koniec poplachu...“ Hlásenie z megafónu pred bránou do dvora prišlo z ničoho nič a slablo, ako sa vozidlo vzdávalo. Všetci sa dali do pohybu ako stádo oviec. Irena pomohla matke po schodoch na druhé poschodie. Potom bežala k rádiu. Ako všetci ostatní, pomyslela si, keď krútila gombíkom. Hľadať nemusela. Všetky stanice vysielali tú istú správu. Nemci pred niekoľkými hodinami zahájili útok zo severu, juhu a západu. Ich lietadlá nepozorovane preleteli cez hranicu a bombardovali pohra-

ničné oblasti. V rovnakej chvíli do krajiny vpadli pešie divízie podporované tankami. Hlas v rádiu hovoril, že poľské jednotky sa musia znovu sformovať, nech už to znamenalo čokoľvek.

„*Varšava je v bezpečí,*“ tvrdil hlas z rádia. „*Zachovajte pokoj! Vyzývame všetkých členov vlády, všetkých zamestnancov mesta, aby sa dostavili do práce.*“

Irena sa poponáhľala do svojej izby, aby sa obliekla, zatiaľ čo rozhlasová stanica vo vedľajšej miestnosti opakovala stále rovnakú správu.

„Kam sa chystáš?“ zvolala matka, keď Irena krátko nato vtrhla do kuchyne.

„Do práce, počula si predsa!“

Matka ju chytila za ruku. „Je sedem hodín. Sadni si a daj si kávu. Kancelária predsa ešte aj tak nie je otvorená.“

Bez slova sa nechala zatlačiť do kuchynskej stoličky. Jej myšlienky zabúdili k Mietkovi a Adamovi. Sú v poriadku? Zapojili sa ich pluky do bojov? K myšlienkam na Adama sa primiešala trpkosť. Vyštudoval právo, zložil skúšky s vyznamenaním a chcel byť právnikom, no antisemitské tendencie posledných rokov zúžili jeho kariérne vyhliadky. „Pokiaľ ide o prácu právnika, som Žid a nežiaduci. Ale keď ide o to, aby som išiel na front, som zrazu dostatočný Poliak,“ poznamenal ironicky počas ich posledného telefonického rozhovoru.